

Şeyh İbrahim Halil'e Göre Müridin Mürşide Karşı Adabı

Fatma Göksu Sandıklı | 0000-0002-6767-2456 | fatmagoksusan79@gmail.com
Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Konya, Türkiye

Öz

Bu çalışmada, son dönem Nakşi tarikatı şeyhlerinden İbrahim Halil Efendi'nin tasavvuf anlayışında mürid-mürşid ilişkisinin temel dinamikleri incelenmiştir. Tasavvuf geleneğinde, mürid ve mürşid arasındaki bağ, manevi gelişim ve ruhsal yolculuk açısından büyük önem taşımaktadır. İbrahim Halil Efendi'ye göre bu ilişki, salt bir öğretici-öğrenci ilişkisi olmayıp aynı zamanda teslimiyet, manevi rehberlik ve ahlaki olgunlaşmayı içeren dinamik bir süreçtir. Mürşid, müridini hem dış hem de içsel dünyasında dönüşüme tabi tutarak hakikate ulaşmasını sağlar. Bu bağlamda çalışmamız, müridin manevi eğitim sürecinde mürşidine karşı göstermesi gereken edep kuralları, tasavvufî literatür ve Şeyh İbrahim Halil'in eserleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Mürşidin, müridin ruhsal tekâmülündeki rehberlik rolü, ayetler, hadisler ve tasavvufî yorumlarla desteklenerek ortaya konulmuştur. Ayrıca, tam teslimiyetin seyr ü sülûk yolculuğunun vazgeçilmez bir unsuru olduğu vurgulanarak, müridin irşad sürecindeki konumu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, insan-ı kâmil olan mürşidin, müridin ruhani gelişimindeki belirleyici etkisi teorik ve pratik açılardan ele alınmıştır. Çalışma, mürşide gösterilen edebî, tasavvufî yolculuğun başarıya ulaşmasındaki işlevini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mürşid, Mürid, Edep, Seyr ü sülûk, İnsan-ı kâmil, Şeyh İbrahim Halil.

Atf Bilgisi Göksu Sandıklı, Fatma. "Şeyh İbrahim Halil'e Göre Müridin Mürşide Karşı Adabı". Akademik Analiz 4 (Nisan 2025), 1-21.

Geliş Tarihi	21/03/2025
Kabul Tarihi	18/04/2025
Yayın Tarihi	30/04/2025
Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale, 2024 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Son Dönem Nakşî Şeyhlerinden İbrahim Halil Soğukoğlu'nun Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	akademikanalizdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Murid's Ādāb Towards the Murshid According to Sheikh İbrahim Halil

Fatma Göksu Sandıklı | 0000-0002-6767-2456 | fatmagoksusan79@gmail.com

Teacher, Ministry of National Education, Konya, Turkey

Abstract

This study examines the core dynamics of the relationship between the disciple (murid) and the spiritual guide (murshid) within the Şūfī understanding of Sheikh İbrahim Halil, one of the prominent contemporary Nakshbandi sheikhs. In the tradition of Şūfism, the bond between the murid and the murshid is of great importance for spiritual development and the soul's journey towards the truth. According to Sheikh İbrahim Halil, this relationship is not merely a teacher-student interaction but a dynamic process that includes submission, spiritual guidance, and moral maturation. The murshid facilitates the murid's journey towards truth by guiding them through both external and internal transformation.

In this context, the study analyzes the rules of etiquette (ādāb) that a murid must observe during their spiritual training under the guidance of their murshid, as well as the concepts of Şūfī literature and the works of Sheikh İbrahim Halil himself. The murshid's role as a spiritual guide in the murid's process of spiritual ascension is supported by references from the Qur'an, hadiths, and Şūfī commentaries. Furthermore, the study emphasizes that complete submission is an essential component of the Şūfī path, or sulūk, and evaluates the murid's position within the guidance process. In this framework, the study investigates how the perfect human, al-insān al-kāmil (the ideal spiritual guide) plays a defining role in the murid's spiritual development, both from theoretical and practical perspectives. The purpose of this study is to highlight the function of the etiquette observed towards the murshid in ensuring the success of the Şūfī journey.

The relationship between the murid and the murshid is central to the Şūfī tradition and can be viewed as the cornerstone of spiritual education. In this bond, the murshid's role goes beyond that of simply transmitting knowledge; rather, the murshid's guidance extends to helping the murid achieve a deep transformation of their inner self. Sheikh İbrahim Halil's Şūfī views suggest that this relationship is a transformative process that allows the murid to transcend the material and engage in a profound journey of self-discovery and spiritual elevation. This is more than just an intellectual learning process; it is a holistic experience that engages both the inner and outer aspects of the murid's being.

One of the key elements of this relationship is the concept of ādāb (etiquette). The murid's adherence to proper etiquette with the murshid is not limited to physical respect but extends to the internalization of the murshid's spiritual teachings. The murid must show patience, humility, and reverence, understanding that the murshid is guiding them toward higher spiritual truths. Through the process of sulūk, or spiritual journey, the murid embarks on a path of transformation that requires both external discipline and inner purification.

Sheikh İbrahim Halil stresses the importance of the murshid's role in guiding the murid's spiritual progress. The murshid's guidance is not merely instructive; it is a holistic process that involves both intellectual and spiritual nourishment. The murshid assists the murid in recognizing their inner potential and provides the tools necessary for spiritual advancement. This relationship is often characterized by the murid's complete submission to the murshid's guidance, which is seen as an essential step in the sulūk process. Without this total submission, the murid's spiritual journey would lack direction, and the depth of the transformation required for spiritual progress would not be attained.

The concept of the al-insān al-kāmil (the perfect human) also plays a critical role in this relationship. The al-insān al-kāmil is the spiritual archetype of the murshid, embodying the highest level of spiritual maturity and serving as the ideal model for the murid. The murshid, as the al-insān al-kāmil, has achieved a level of spiritual perfection that allows them to guide the murid through the complexities of their inner world and lead them to the divine

truth. This process involves not just the acquisition of knowledge but the purification of the soul, the renunciation of ego, and the cultivation of virtues such as patience, humility, and love.

In the Şūfī tradition, the journey of sulūk is seen as an ongoing process of purification and spiritual awakening. The murid's progress along this path is facilitated by the murshid, whose spiritual insight provides the necessary direction for the murid's journey. The murid, in turn, must maintain a strong commitment to the teachings of the murshid, following the guidance of the spiritual mentor while also remaining faithful to their own inner calling. This dynamic process is one of mutual respect and trust, where the murid's progress depends not only on their own efforts but also on the wisdom and guidance of the murshid.

The concept of complete submission is emphasized throughout this study as a central tenet of the Şūfī path. Submission to the murshid is not a passive act but one that requires active engagement and devotion. It is only through this full surrender to the murshid's guidance that the murid can experience true spiritual growth. The process of sulūk is not merely about learning religious knowledge but involves the transformation of the heart and soul, which leads to a deeper understanding of the divine.

This study concludes that the relationship between the murid and the murshid, as seen through the lens of Sheikh İbrahim Halil's Şūfī teachings, is fundamental to the success of the spiritual journey. The murshid's role as a guide and mentor is essential for the murid's spiritual growth, and the etiquette displayed towards the murshid plays a crucial part in ensuring the success of the Şūfī path. By adhering to proper etiquette and submitting fully to the guidance of the murshid, the murid embarks on a transformative journey toward spiritual enlightenment and divine closeness.

Keywords: Şūfism, Murshid, Murid, Ādāb, Sulūk, Insan al-Kāmil, Sheikh İbrahim Halil.

Citation	Göksu Sandıklı, Fatma. "The Murid's Ādāb Towards the Murshid According to Sheikh İbrahim Halil". <i>Academic Analysis</i> 4 (April 2025), 1-21.
Date of Submission	21/03/2025
Date of Acceptance	18/04/2025
Date of Publication	30/04/2025
Article Type	Research Article
Peer-Review	Double anonymized- Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This article is based on the master's thesis entitled 'The Life, Works, and Sufi Thought of İbrahim Halil Soğukoğlu, One of the Prominent Contemporary Naqshbandi Shaykhs', submitted to the Institute of Social Sciences at Necmettin Erbakan University in 2024.
Plagiarism Checks	Yes- Turnitin
Conflicts of Interest	akademikanalizdergisi@gmail.com
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

Tasavvuf, tarih boyunca İslam dünyasında insanın hakikate yönlendiren manevi dünyasını inşa eden, derin manevi öğretiler içeren bir disiplin olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda Nakşbendiyye tarikatı, manevi eğitim anlayışı, ahlaki ilkeleri ve mürid-mürşid ilişkisine verdiği önemle dikkat çeken bir ekoldür. Makalede bu ekolün yetiştirdiği son dönem şahsiyetlerden birisi olan Şeyh İbrahim Halil'in¹ (1900-1952) edeb anlayışı incelenecektir.

Mücahit bir sûfî olan Şeyh İbrahim Halil, yedi adet ilmi eser mirası bırakmıştır. Bu eserlerinde tasavvuf âdâbına dair bahisler de bulunmaktadır. Hakkında iki adet yüksek lisans çalışması² ve çeşitli makale ve bildiriler bulunmaktadır.³ Bu çalışmalarda hayatı ve çeşitli görüşleri hakkında bilgiler yer almakla birlikte onun tasavvuf âdâbı özel olarak incelenmemiştir. Bu bağlamda makalenin özgün olduğu kaydedilebilir.

Şeyh İbrahim Halil'in anlayışında, mürşid sadece bir öğretmen değil, aynı zamanda müridin manevi yolculuğunda ona rehberlik eden, yol gösteren ve ruhani tekamülüne katkı sağlayan bir figürdür. Bu inceleme, tasavvufi eğitimdeki bu özel ilişkinin Şeyh İbrahim Halil'in düşünce dünyasındaki yerini ve bu ilişkinin birey üzerindeki etkilerini daha iyi anlamayı amaçlamaktadır.

Şeyh İbrahim Halil, eserlerinde mürid-mürşid ilişkisini ağırlıklı olarak âdâb çerçevesinde işlemiştir. *Hülasâtü'l-âdâb fî reddi's-serâb* isimli eseri tamamen müridin uyması gereken edep kurallarını anlatmaktadır. Eser, Şeyh İbrahim Halil'in hayatta iken basılan tek kitabı olması nedeniyle onun, müridlerinin eğitiminde edebe ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Bu eserde, müridlerin (tâliblerin) mürşidine karşı göstermesi gereken edepler ve uyulması gereken âdâb kuralları yer yer detaylandırılarak ele alınmıştır. Bu âdâb kuralları, tasavvuf geleneğinde önemli bir yer tutar ve mürid-mürşid ilişkisinin sağlıklı ve doğru bir şekilde sürdürülmesi için oldukça önemlidir. Genel olarak, müridlerin mürşidine karşı gösterdiği edepler arasında saygı, itaat, sabır, tevazu ve samimiyet gibi nitelikler ön plandadır. Mürid, şeyhine karşı içten bir sevgi ve bağlılık göstermeli, onun nasihatlerine ve rehberliğine değer vermelidir. Mürid-mürşid ilişkisi, insanın

---

¹ İbrahim Halil Efendi'nin hayatı hakkında çeşitli akademik çalışmalar yapıldığı için makalede bu bilgiler tekrar edilmemiştir. Bkz. Fehmi Soğukoğlu, "Soğukoğlu, İbrahim Halil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), EK 2 / 518-519.

² Fehmi Soğukoğlu, *İbrahim Halil Efendi'nin Hayatı ve İtikadi Görüşleri* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011); Fatma Göksu Sandıklı, *Son Dönem Nakşî Şeyhlerinden İbrahim Halil Soğukoğlu'nun Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024).

³ Fehmi Soğukoğlu, "İbrahim Halil Efendi'nin Gaziantep/İslahiye'deki Dinî Hayata Katkısı", *Gaziantep'te Dini Hayat*, ed. Erol Erkan vd. (Gaziantep: Gazi Kültür A.Ş., 2017); Fehmi Soğukoğlu, "İbrahim Halil Efendi ve Mürit Hareketinin Milli Mücadeleye Katkısı", *Güney Bölgesi Milli Mücadele Sempozyumu*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016).

hakikate ulaşma yolunda rehberliğin ve uyumun vazgeçilmez bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu ilişki, müridin manevi gelişimi ve olgunlaşması için temel bir rol oynamaktadır.

Makalede, müridin mürşidine karşı sorumlulukları Şeyh İbrahim Halil'in manzumelerinden ve ilk dönem tasavvuf klasiklerinden yapılan alıntılarla açıklanacaktır. Onun mürid yerine "tâlib" kavramını kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu tercihinde müridlik makamının üstün bir makam olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Seyr ü sülûkun başlangıcındaki kişi ancak talep edendir. Biz de çalışmamızda onun bu tercihinin uygun olarak mürid yerine "tâlib" kavramını kullanacağız.

Tasavvuf geleneğinde, taliblerin mürşidlerinden en yüksek derecede fayda sağlayabilmeleri için edep kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmaları önemli görülmüştür. Sûfler arasında, tasavvuf yoluna giren bir talibin ilk öğrenmesi gereken şeyin edep olduğu konusunda ittifak olduğu söylenebilir.

1. Mürşidi Ziyaret Âdâbı

Mürşidi ziyaret sırasında gösterilmesi gereken edep, tâlibin manevi gelişimi açısından büyük önem taşır. Zira tasavvuf yolunda, usule riayet etmeyen bir dervişin hakikate ulaşamayacağı kabul edilmektedir. Bu çerçevede mürşide karşı takınılacak edepli tavır, tâlibin hem dış dünyadaki davranışlarını hem de içsel olgunluğunu yansıtan temel bir ölçüdür.

Mürşide karşı gösterilmesi gereken edep, ashab ve Hz. Peygamber arasındaki edeple bağdaştırılmıştır. Sûfler tasavvufa ait pek çok konuda Hz. Muhammed ile sahabe arasındaki muameleyi örnek almışlardır. Bu sûflilerden birisi olan Sühreverdî (ö.632/1234), sahabenin Hz. Peygamber huzurunda gösterdiği edep gibi müridin de şeyhiyle beraberken uyması gereken edeplerin bulunduğunu, bu edep ve erkâna riayetinin sûfler için en önemli meselelerden biri olduğunu beyan etmiştir.⁴ Edebe riayet eden kimse mürşidinden feyiz ve bereket alır. Sühreverdî miraçta Allah Resulü'nün gözünün hiçbir yere kaymamasını⁵ huzurda edebinin nasıl olması gerektiğine misal getirmiştir.⁶

Tasavvuf anlayışında, mürşidi ziyaretin âdâbı detaylı biçimde açıklanmış; bu ziyaretin, hem maddî hem de manevî temizlik içinde gerçekleştirilmesi gerektiği temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Şeyh İbrahim Halil, "Azize karîn olan aziz olur." düsturuyla mürşidin huzurunda bulunmayı büyük bir nimet olarak değerlendirmiş ve mürşidi ziyarete ilişkin uyulması gereken kurallara dikkat çekmiştir. Buna

⁴ Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif Tasavvufun Esasları*, haz. Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz (Vefa Yayıncılık, 1990), 504.

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu* (DİB Yayınları, Ankara: 2009) en-Necm 53/17.

⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 349.

göre mürşide karşı edep, ziyarete gitmeden önce niyet etmekle başlar. Tâlib mürşidi ziyarete gitmeden önce tüm günahları için kalpten tevbe eder; ardından gusül abdesti alarak zahirî temizliğini tamamlar.⁷ İki rekât namaz kılıp dua eder. Sonrasında çeşitli zikirler eşliğinde mürşidin huzuruna edeple varır. Ziyaret edilecek mürşid, ahirete irtihal etmiş olsa dahi, edep kaidelerinde bir değişiklik olmaz. Kabrin ayak ucunda durup selam verilir. Bir süre gözler kapalı şekilde beklenip mürşidin ruhaniyetinden feyz talep edilir. Ardından Kur'an-ı Kerîm tilâvet edilir. Ziyaret, kabre arka dönülmeden edeple nihayete erdirilir.⁸

Şeyh İbrahim Halil, hayatta olan bir mürşidi ziyaret sırasında, ziyaret tamamlanıncaya kadar edebe riayet edilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre mürşidin huzurunda edebe uygun davranılmaması, mürşidin nazarından düşmeye sebep olur. Hakikat ehli de insan-ı kâmilin nazarından düşmenin yedi kat gökten düşmekten daha fena olduğunu dile getirmiştir.⁹

Eğer sâlik huzura kabul edilmezse bunda bir hayır olduğunu düşünerek geri dönmelidir. Tevbe istiğfar edip bir hafta sonra tekrar müsaade istemelidir.¹⁰ Şeyh kabul etmedi diye tamamen vazgeçip gitmek doğru bir tutum değildir. Zira mürşid, tâlibin hallerini anlamak için onu farklı şekillerde imtihan edebilmektedir.¹¹

Mürşidi ziyaret, yalnızca onun manevi huzuruna varmak niyetiyle gerçekleştirilmesi gereken ulvî bir amel olmalıdır. Bu yolda, mürşidin dışında herhangi bir yere yönelmek yahut başka bir maksada tevessül etmek, himmetten mahrumiyete sebebiyet vermektedir. Mürşidin yanına giderken mutlaka abdestli olmak gereklidir.¹²

“Huy huydan çalar” sözü mucibince mürşidin yanına edepten nasibini almamış bir arkadaşı gidilmez. Huzurda mâlâyânî bir söz söylemek, Allah dostlarına kılıç vurmaktan daha fena mesabede görülmüş ve bu durumun tâlibin helakine sebep olacağı ifade edilmiştir. Şeyhin yanında mümkün olduğunca az konuşmalı gerekmedikçe hiç konuşulmamalıdır. Çünkü insanın helaki dilindedir.¹³

⁷ Kuşeyrî, üstadı Ali Dekkâk'ın huzuruna oruçlu ve gusül almış şekilde gittiğini ifade etmiştir. Ali Dekkâk'ın da kendi şeyhi olan Nasrabâzi'nin huzuruna çıkmadan önce gusül abdesti aldığını ve ruh temizliği kadar beden temizliğine de riayet ettiğini beyan etmiştir.⁷ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle, haz.* Süleyman Uludağ, (Dergah Yayınları, 2003), 481.

⁸ İbrahim Halil Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-âdâb fî reddi's-serâb*, (İstanbul: İstikamet Yayınları,1987), 52.

⁹ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 50.

¹⁰ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 53.

¹¹ İzzeddin Kâşânî, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye*, çev. Hakkı Uygur, (İstanbul: Kurtuba, 2010), 217.

¹² Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 53.

¹³ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 54.

Allah Resulü bir hadisinde “*Kul dilini koruyuncaya kadar Rabbinden layıkıyla korkmuş sayılmaz.*”¹⁴ buyurmuştur. Bu konuda sûfler, “Sükût âlimin süsü cahilin örtüsüdür.”¹⁵ demişlerdir.

*Kim isterse selâmet dû-cihân eyler sükût
Bak almışsın ağzına ger ister isen öğüt.*”¹⁶

Şeyh İbrahim Halil, ehl-i kemale yakın olmanın çok yönlü faydalarına işaret etmekle birlikte, bu yakınlığın beraberinde getirebileceği edep zaafiyetine karşı da dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, sûfi geleneğin köklü deyişlerinden biri olan “*kurb-i sultân nâr-ı sûzân*” sözünü hatırlatarak, manevî otoriteyle olan münasebetin aynı zamanda yüksek bir sorumluluk ve hassasiyet gerektirdiğine dikkat çekmiştir.

Müridin mürşidiyle olan teşrik-i mesaisinin artması, zamanla bir içli dışlılık hissi oluşturabilir; bu durum ise müridin edep çizgisinden uzaklaşmasına ve manevi terbiyede gevşekliğe düşmesine zemin hazırlayabilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, “Gerçi padişah seninle beraber oturur; lakin sen nefsini tanı, haddini bil de edeple otur.”¹⁷ ikazı, bu durumu izah eder mahiyettedir.

Şeyh İbrahim Halil'e göre, huzurda sergilenecek her davranış, manevî terbiyenin bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Bu minvalde; huzurda göz yummak, enâniyetin bir yansıması; şeyhin yüzüne doğrudan bakmak, su-i zannın bir emaresi; uyuklamak ise gafletin açık bir tezahürü olarak görülmektedir. Ayrıca huzur meclisinde: sağa sola bakmak, serbest bir biçimde oturmak, tesbih çekmek, nfile namaz kılmak, saate bakmak, zikir meclisi değilse sallanmak, etrafla konuşmak, emir alınmaksızın bir hizmete yönelmek, başka bir kişiye aşırı hürmet göstermek gibi davranışlar uygun görülmemektedir.

Yine aynı şekilde, huzurda herhangi bir şahsı övmek ya da kötülemek, emir alınmadan bir kusuru düzeltmeye teşebbüs etmek, tasavvufî edep çerçevesinde hilaf-ı edep sayılmaktadır. Müridin huzurda bir saatten fazla kalmaması tavsiye edilmekte; ancak şeyhin açık bir emri bulunması durumunda “Emir edepten üstündür” ilkesi gereğince, bu emre mutabık bir şekilde hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁸

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-şâğîr*, thk. Tefik b. Abdullah b. Mes'ud El-hac Ez-zentâni, (Beyrut: el-Mektebû'l-İslamî, 1985), c.2; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l Kulûb*, çev. Muharrem Tan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.), 1, 328.

¹⁵ Mekkî, *Kûtü'l Kulûb*, 1/ 331.

¹⁶ Soğukoğlu İbrahim Halil Soğukoğlu, *Divan-ı Kenzü's-şümûs*, çev. transkripsiyon. Süleyman Göksu, haz. Mehmet Davut Göksu, (İstanbul: Başer Matbaacılık, 2001), 92.

¹⁷ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, haz. Firdevs Tunalı, (Ankara: Panama Yayıncılık, ts.), 170.

¹⁸ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 58, 63, 64.

*Emr-i mürşid tamam âdâbı ref eyler sülûk içre
Kıl emre inkıyadı ki melik ol ta mülûk içre.*¹⁹

Tasavvuf âdabında mürşidin emirleri, sıradan bir kimsenin talimatları gibi değerlendirilmez. Şeyh İbrahim Halil, manzumen bu hususu izah ederken, mürşidin kemal-i himmetle dilediği takdirde müridine bin yıllık bir mânevî mesafeyi bir nefeste kat ettirebileceğini ifade etmektedir. Bu sebeple, mürşid tarafından verilen bir emir karşısında sâlik, gecikmeksizin ve tereddütsüz bir şekilde itaate yönelmelidir. Bu anlayış, şeyhin manzum ifadelerinde de yer almaktadır.

Tasavvufî terbiyede, huzurda bulunmanın süreklilik arz eden bir edep dairesinde cereyan etmesi zaruridir. Şeyh her ne kadar zaman zaman müridinin daha rahat bir tutum sergilemesine izin verse de, bu durum istisna çerçevesinde değerlendirilmelidir. Mürid, bu geçici müsamahayı yanlış anlamlandırmamalı; kısa süreli bir ruhsattan sonra derhâl edep dairesine geri dönmelidir. Zira tasavvuf geleneğinde edep, süreklilik arz eden bir erdemdir ve himmetin celbi için asli bir şarttır. Öte yandan, mürşidin sözleri hakkında “Acaba?” veya “Neden böyle söyledi?” gibi sorgulamalar, zâhirde ifade edilmese dahi, kalben bile olsa teslimiyetle bağdaşmaz. Bu tür tereddütler, sâlikin kalbinde mânevî bir perde oluşmasına ve istifadesinin azalmasına sebebiyet verebilir. Bu nedenle, mürşide yönelik teslimiyetin sadece zâhiriyle değil, bâtnıyla da tahakkuk etmesi zaruridir.²⁰

İlk dönem sûflilerinden Sühreverdî, şeyhin huzurunda bulunmanın nasıl olması gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmiştir. Ona göre, müridin şeyhin huzurundaki hali, deniz kenarında durarak Allah'ın kendisine vereceği rızkın sahile vurmasını bekleyen kimseye benzer. Tâlib, şeyhten gelecek manevi feyzi tam bir dikkat ve teslimiyetle beklenmelidir. Eğer mürid, mürşidinin sözleri yerine kendi görüşlerine yönelir ya da dikkati başka bir noktaya kayarsa, bu durum mürşidinden uzaklaşmasına neden olur. Böylece feyz alma makamından uzaklaşıp, nefesine pay çıkarma makamına düşer.²¹

Şeyh İbrahim Halil dört şey için mürşidin kapısına gidilmeyi uygun görmemiştir:

- 1- Dünyevî bir iş talep etmek ya da dünyevî bir menfaate şeyhin vesile olmasını istemek.
- 2- Herhangi bir kimse ile mürşid arasında veya kendisi için dünyevî menfaat, iltimas için tavassut ile ricada bulunmak.
- 3- Mürşidin nüfuzunu kullanarak evlilik talebinde bulunmak.

¹⁹ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 57.

²⁰ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 58.

²¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 506.

4- Mürşidin huzuruna kabul etmediği kişi için af talebinde bulunup, özür beyan etmek.²²

Her amelde olduğu gibi mürşidin ziyaret edilmesini kıymetli yapan şey de niyettir. Dünyevî bir arzuyu gerçekleştirmek amacıyla mürşidin huzuruna çıkmak, tasavvuf âdâbına aykırıdır. Bazı mutasavvıflar kalpten arzuyu çıkarmak, ziyaretten azamî fayda elde edebilmek için ziyarete gitmeden önce “*Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin.*”²³ âyetine vurgu yaparak sadaka verilmesini tavsiye etmişlerdir. Yine sûfiler, Hz. Musa'ya kutsal vadiye girerken yapılan “*Ayakkabılarını çıkar!*”²⁴ hitâbını “Allah'ın huzurunda tüm dünyalıklarından arın.” şeklinde tefsir ettikleri gibi şeyhin huzurunda da dünya ve ahiret kaygısını bırakmak, mâsivâdan uzaklaşmak gerekir şeklinde yorumlamışlardır.²⁵ Şeyh İbrahim Halil bu durumu aşağıdaki beyitle özetlemiştir.

Kıyâs-ı na'leyn ile asâ-yı istidlâli

*Komayan nûr bulur mu gelüb Tûr-i Sinâ'dan*²⁶

Anlaşılan odur ki; mürşidin huzuruna dünyevî bir menfaat temin etmek ya da velâyet, kerâmet gibi manevi makamlara nail olmak amacıyla gidilmez. Mürşide intisâb, yalnızca Allah rızası gözetilerek yapılmalıdır.

Eğer mürşide hediye takdim edilmek istenirse, bu hediyenin şeyhin hizmetinde bulunan kişiye teslim edilmesi uygundur. Şayet hizmetinde kimse yoksa, hediyenin postunun altına konulması, yahut gizlice verilmesi edebe mugayir görülmüştür. Hediye şeyhin huzurunda, açık bir şekilde takdim edilmelidir. Mürşid bu hediyeyi kabul ettiği takdirde, mürid bunu yalnızca bir vesile addetmeli ve bu lütuf için Cenâb-ı Hakk'a hamd etmelidir. Eğer hediye kabul etmezse, bunda bir hikmet olduğuna inanılmalı ve ısrarcı bir tutum sergilememelidir.²⁷ Müellif ayrıca eserinde şeyhe ve ailesine gösterilmesi gereken edepleri ayrıntılı şekilde izah etmiştir.²⁸

Özetle, tasavvuf kitaplarında mühim bir mevzu olan mürşidi ziyaret âdâbı, tâlibin her yönüyle dikkat etmesi gereken bir husustur. Bu âdâb, yalnızca zahirî davranışları değil, aynı zamanda bâtinî hâlleri de kapsamaktadır. Mürşidin huzuruna çıkmadan önce hem beden hem de kalp temizlenmeli; arzu, heva ve nefsanî isteklerden arındırılmış bir kalple mürşidin manevi atmosferine girilmelidir. Ziyaretin

²² Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 54.

²³ el-Mücâdele 58/12.

²⁴ et-Tâhâ 20/13.

²⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 518.

²⁶ Soğukoğlu, *Kenzü's-şümûs*, 432.

²⁷ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 59.

²⁸ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 59.

yegâne gayesi, dünyevî beklentilerden tamamen sıyrılarak Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek olmalıdır.

Mürşidin huzurunda bulunma hâli, tasavvufun temel ilkeleri olan edep, ihlâs ve teslimiyet çerçevesinde şekillenmelidir. Bu bağlamda, "Büyüklerin huzuruna edeple gelen, lütufla ayrılır" şeklindeki irfanî söz, sâlikin mürşidi karşısında takınması gereken tavır veciz bir şekilde ifade etmektedir. Zira mürşidin nazarı, yalnızca dışa yansıyan hâlleri değil, kalpte gizlenen niyet ve maksatları da kuşatır. Dolayısıyla sâlik, mürşid ile olan irtibatında her daim dikkatli, ölçülü ve edepli bir tutum içerisinde olmalıdır. Bu tavır, sâlikin manevî tekâmülünde bir vesile-i rahmet olduğu gibi, mürşidin himmet ve feyzinden azamî derecede istifadeyi de mümkün kılar.

2. Mürşidle Sohbetin Âdâbı

Sohbet kelimesi arkadaşlık etmek, karşılıklı konuşmak, bir arada bulunmak, dost anlamlarına gelmektedir.²⁹ Sahabi kelimesi de sohbet kökünden türetilmiştir. Peygamber Efendimiz, ashabını sohbetle terbiye etmiş ve onları bu yolla yetiştirmiş, bu nedenle sahabinin başka bir ünvanla anılmalarına ihtiyaç duyulmamıştır. Sahabe nail olduğu her türlü şeref ve fazilete Allah Resulü'nün sohbeti sayesinde ulaşmıştır.³⁰ Hz. Peygamberin, sahabeyi sohbet yoluyla yetiştirmesi, tasavvufta vazgeçilmez bir eğitim metodu olarak kabul edilmiştir.³¹

Tasavvufî terbiyede "sohbet" ve "hizmet", sâlikin manevî tekâmül sürecinde önemli iki temel unsuru teşkil eder. Sohbet, sadece sözlü bir iletişim biçimi değil; mürşid-i kâmilin mânevî himmetinin müride yansımaya vesile olan bir hâl aktarımıdır. Bu yönüyle sohbet, kalpten kalbe akan bir nur mahiyetindedir. Mürşidin nazarına ve himmetine mazhar olan mürid, onun rehberliğinde nefis terbiyesi, kalp tasfiyesi ve ruh tezkiyesi yolunda ilerleme imkânı bulur. Bu bağlamda, sohbetin yalnızca bir öğretim yöntemi değil, aynı zamanda bir "irşad ortamı" olduğu söylenebilir.

Allah dostları, asırlardır sohbet meclislerini manevî feyzin ve ruhî uyanışın en güçlü zeminlerinden biri olarak görmüşlerdir. Nitekim Nakşbendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddin Nakşbend (k.s.), "Tarîk-i mâ der sohbet est" (Bizim yolumuz sohbet yoludur) sözüyle bu anlayışın esasını veciz bir şekilde ifade etmiştir. Bu düstur, Nakşbendî geleneğinde sohbetin yalnızca bilgi alışverişi değil, bir hâl ve yöneliş biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.³² Kur'ân-ı Kerîm'deki, "Ey iman edenler Allah'tan

²⁹ Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, (İnsan Yayınları, 2013), 577.

³⁰ Ebu Nasr Serrâc, Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 22, 507.

³¹ Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 577.

³² Hüseyin b. Ali el-Kâşîfî, *Reşehâtu aynî'l-hayât fî menâkibi meşâyihî't-tarîkati'n-Nakşbendiyye ve âdâbihimi'n-nebeviyye ve esrârihimi'r-Rabbâniyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2008), 60; Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 576 .

*korkun sadık salihlerle beraber olun.*³³ meâlindeki âyet-i kerîme ise, bu tasavvufî geleneğin ilâhî referansını teşkil etmektedir. Sadıklarla beraber olmak, sadece fiziksel bir birliktelik değil; onların ahlâkı, edebi ve ihlâsı ile hemhâl olmayı da içerir. Bu yönüyle sohbet, sûfî geleneğin en önemli eğitim yöntemlerinden biri olarak asırlar boyunca canlılığını korumuş, nice sâliki kemâl derecesine ulaştıran bir vasıta olmuştur.

Esas eğitim metodunun sohbet olduğunu söyleyen ilk dönem sûfilerinden Ebû Bekir Tamestânî (ö. 340/951); “Allah ile sohbet edin; eğer buna gücünüz yoksa, Allah ile sohbet edenlerle (mürşidler) sohbet edin ki, bunların sohbetinin feyiz ve bereketi sizi Allah ile sohbet etme mertebesine erİştİrsİN”³⁴ diyerek, sohbetin ehemmiyetini vurgulamıştır.

Kuşeyrî sohbet edilecek kişileri üç kısma ayırır. Birincisi kendinden üste olanlarla sohbet; bu sohbetten çok hizmettir. İkincisi kendinden aşağı olanlarla sohbet burada şefkat ve merhamet esastır. Üçüncüsü kendine eşit kimselerle yapılan sohbettir; burada îsâr ve fütüvvet esastır. Rütbe bakımından kendisinden üstün kimseyle sohbet eden kimsenin uyması gerekenler; üst olan kişiye itiraz etmemek, ondan zuhur eden şeyleri güzel bir şekilde değerlendirmek, hallerini tasdik etmek ve inanmaktır.³⁵ Kuşeyrî'nin bahsettiği bu grubun mürşid-i kâmiller olduğu açıktır.

Başka bir sınıflandırmada sohbet arkadaşlığı dört gruba ayrılmıştır: Birinci grup, arkadaşlık ve sohbeti ilaç mesabesinde olup, hastalığa göre ilaç verenlerdir ki bunlar, mürşidlerdir. Arkadaşlığı, sohbeti besin, gıda gibi olup, kişinin ruhunu ve maneviyatını besleyen ikinci grup, mümin ve ihvanlardır. Haramı açıkça işleyen, farzları yapmayan fâsık ve fâcirlerin sohbeti mikrop gibidir. Kötü alışkanlıkları bulaşır, kişiyi hasta eder. İnançsız ve mülhidlerin sohbeti zehirdir, kişinin kalbini öldürür.³⁶ Bu tasnifin ilk ikisinin sohbeti elzem görülürken, fâsık, fâcir ve mülhiden ise uzak durulması kuvvetle telkin edilmiştir.

Tâlibin, mürşidin sohbet âdâbına uyması ve sohbet hakkı, tasavvufî öğretilerde vazgeçilmez bir düstur olarak kabul edilmiştir.³⁷ Sûfî öğretisine göre, sohbetin âdâbına uygunluk, müridin sadece bilgiyi öğrenmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda mürşidinin kalbinde bir muhabbet meydana getirmesine yol açar. Bu sevgi ve muhabbet, müridin manevi yolculuğunda, kalbinin ilâhî rahmetin nazargâhı haline gelmesiyle sonuçlanır. Sohbet sırasında edebe riayet etmek, müridin manevi

³³ et-Tevbe 9/119.

³⁴ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ, (Dergah Yayınları, 2003), 385.

³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 382.

³⁶ Ebu Nasr Serrâc, Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, haz. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 509.

³⁷ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), 484.

öğretinin ışığına daha güçlü bir şekilde açılmasını sağlar, çünkü müridin gönlü, şeyhinin rehberliğinde ilahi feyzi alacak duruma gelir. Bu anlamda, sohbetin âdâbına uyulması, müridin sadece mürşidiyle değil, aynı zamanda ilahi iradeyle olan ilişkisini de güçlendirir. Sohbet âdâbı, müridin iç dünyasında manevi bir temizlik ve ruhsal olgunlaşma sürecini başlatır, aynı zamanda manevi açılımının önünü açarak ruhunun saflaşmasına ve Allah'a yakınlaşmasına vesile olur.

Bu edebini nasıl olması gerektiği noktasında Şeyh İbrahim Halil; mürşidin yanında konuşmamanın, konuşmak gerekirse gayet kısık sesle ve tevazuyla başı önünde az konuşulmasının huzurda sohbet esnasında gösterilmesi gereken âdâbtan olduğunu belirtmiştir. Tâlib, Allah Resulü ile sahabe arasındaki konuşma âdâbına ilişkin ayetin gereğine uymalı; *“Şüphesiz, Allah'ın Resul'ünün yanında (ve gıyabında tevazu ve teslimiyetinden dolayı) seslerini kısıp alçak tutanlar (var ya); işte onlar, Allah'ın kalplerini takva(ya ulaştırması) için imtihan ettiği kimselerdir. Kesinlikle mağfiret ve büyük bir ecir onlar içindir.”*³⁸ âyetinin mazhariyetine ermelidir. Âyette bu konuda sadık olan Hz. Ebu Bekir gibi davranılması gerektiği izah edilmiştir.³⁹ Zira Hz. Ebû Bekir'in Allah Resulü ile sohbet ederken sırdaşıyla fısıltılı konuşan kimse gibi sessiz konuştuğu rivayet edilmiştir.⁴⁰

Yine Hucûrat Suresi'nin ikinci ayetinde *“Ey inananlar, seslerinizi, Peygamberin sesinden daha üstün bir tarzda yükseltmeyin ve onunla, yüksek sesle konuşmayın, birbirinizle konuştuğunuz gibi, sonra yaptıklarınız mahvolup gider de anlamazsınız bile.”*⁴¹ uyarısı peygamberin adını anarken hürmet edin yüceltin anlamındadır. Sûflilere göre bu ayet, aynı zamanda müridin şeyhine karşı konuşma edebini de göstermektedir.⁴²

İbn Atâullah (ö. 309/922) “seslerinizi yükseltmeyin” âyet-i kerimesini daha yüksek bir mevkiye sahip olanlara karşı hürmetin terk edilmemesi gerektiğini işaret eden kesin bir yasaktır, şeklinde yorumlamıştır.⁴³ Ebu Bekir Tâhir (ö. 329/941) ise aynı ayet için konuşmaya önce siz başlamayın, cevap verirken de sınırı aşıp fazla konuşmayın, der. Zünnûn (ö. 245/859) ise korkunun kaygılandırıldığını, hayânın susturduğunu belirtmiştir.⁴⁴

Sûflilerin; şeyhin tâlible arkadaşı gibi yakın bir şekilde konuşmasının, tâlib için olumlu bir işaret olarak görülmediği, şeklindeki görüşlerini paylaşan müellif, tâlibin bu hale aldanıp kibre gurura

³⁸ el-Hucurât 49/3.

³⁹ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 60, 63.

⁴⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 352.

⁴¹ el-Hucurât 49/2.

⁴² Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 510.

⁴³ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*; Betül Gürer, *İbn Atâ Tefsiri*, (İstanbul: H Yayınları, 2018), 186.

⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 372; Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 512.

düşebileceğini ifade etmiştir.⁴⁵ Bu düşünceye paralel olarak Ebû Ali Dekkâk (ö. 405/1015), “Padişahla sohbet ederken edebe riayet etmeyenin cehaleti onu ölüme teslim eder.” demiştir.⁴⁶

Şeyh İbrahim Halil, sâlikin, şeyhin huzurunda dini veya dünyevî bir arzuyu iletmek istediğinde şeyhinden izin çıkmadan kendisinin söze başlamaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷ İlk dönem sûflilerinden Ebû Osman (ö. 373/983) “Eğer onlar, sen yanlarına gelinceye kadar sabretseleldi kendileri için daha hayırlı olurdu.”⁴⁸ âyetini sâlikin şeyhinin huzuruna çıkınca acele etmemesi, beklemesi ve sabretmesi gerektiği noktasındaki edebe örnek olarak vermiştir.⁴⁹ Yine ona göre mürid, şeyhe meramını söyledikten sonra “Cevabı nedir?” gibi sorular sorulmaz sormamalıdır. Ayrıca rüya anlatılmak istendiğinde de aynı kaide geçerlidir. Şeyhi anlatmasını isterse anlatmalı, yoksa sükût etmelidir. Rüya anlatıldıktan sonra tabirini istemek de hilaf-ı edep sayılmıştır.⁵⁰

3. Mürşide Görüşme Âdabı

Tasavvuf âdâbında, müridin mürşid karşısındaki bakış açısı “vekil asıl gibidir” anlayışına dayanmaktadır. Buna göre mürid, şeyhini Hz. Peygamber’in taht-ı naibinde bilmesi ve öyle itikat etmesi gerekmektedir. Bu yönüyle mürşid huzurunda göstereceği edebi Hz. Peygamber’in huzurunda gösterilmesi gereken edepten farklı görmemelidir. Çünkü mürşid vâris-i Resul olduğundan ona karşı gösterilecek edebin temsil ettiği ilahi makama olan hürmetle aynı değerde olması bir zarurettir. Mürşidi bu şekilde konumlandırması gereken tâlib bütün söz ve davranışlarında bu hakikati gözetmelidir. Tâlib, mürşidinin söz ve davranışlarını emr-i Resul ve emr-i Hak kabul etmeli ve uygun bir tutum sergilemelidir. Nefsinin hoşuna gitsin ya da gitmesin, mürşidin her emrini de hüsnü kabul ile karşılamalı; itirazda bulunmak, şikâyet etmek ya da sorgulama gibi davranışlardan kaçınmalıdır. Bu mürşide saygı ve bağlılığın en önemli gereklerinden biridir.⁵¹

Şeyh İbrahim Halil, tâlibin tasavvuf âdâbına aykırı davranışlar sergilemesi durumunda, mürşidin onu imtihan amaçlı huzurdan kovabileceğini veya uzaklaştrabileceğini ifade eder. Ancak bu durumda tâlibin, huzurdan uzaklaşmayı kabul etmeyip, her fırsatta bu uzaklığı yakınlığa dönüştürmeye ve mürşidinin huzurunda kalmaya gayret göstermesi gerektiğini vurgular. Tâlib, hiçbir şekilde huzurdan kovulmayı kabul ederek küskünlük içerisine girmemeli, aksine mürşidinin rehberliğinden ayrılmamak

⁴⁵ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 59.

⁴⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 373.

⁴⁷ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 60.

⁴⁸ el-Hucurât 49/5.

⁴⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 513.

⁵⁰ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 82.

⁵¹ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 82.

için çaba sarf etmelidir. Zira müşhidler, müridlerinin manevi hallerini daha iyi anlayabilmek amacıyla onları farklı şekillerde imtihan edebilirler. Şeyh İbrahim Halil'in benzetmesiyle, süt emen bir bebeğin annesinden ayrılmadığı gibi, tâlibin de müşhidinin huzurundan ayrılması manevi bir yoksunluğa yol açar. Bu durum, tâlibin ruhsal gelişiminin müşhidiyle olan bağının kopması halinde meydana gelebilecek manevi eksikliği ifade eder.⁵²

Tâlib, müşhidine karşı bir çocuk gibi konumlanmış olsa da, bu durum tasavvufi öğretilerde tarikat şeyhleri, müşhidler ve insan-ı kâmil olan pirlere "baba" unvanının verilmesi için bir gerekçe teşkil etmez. Zira tasavvuf edebiyatında müşhid, Allah'ın rahmetinin ve Resûl'ün sünnetinin en mükemmel biçimde tecelli ettiği bir rehber olarak kabul edilir. Müşhid, Allah ve Resûl'ün emirlerinin doğru bir şekilde tebliğcisi olup, ona yönelik gösterilen saygı ve itaat, "baba" unvanı ile sınırlı değildir. Tasavvufun esasları, müşhidin manevi otoritesini ve bu otoritenin temsil ettiği yüksek mertebeyi temel alırken, müşhidi "baba" olarak tanımlamak, bu yüce makamın kutsiyetine gölge düşürebilir.

Kur'an-ı Kerim bu hakikate, peygamber ile sahabe arasındaki münasebeti düzenleyici bir beyanla işaret buyurmaktadır: *"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."*⁵³ Müellif, her ne kadar ayet-i kerimenin nüzul sebebinin bu olmasa da ayetin ruhunun bunu da ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Bu durumda Allah Resul'üne "baba" denilmesi caiz olmadığına göre peygamber vârisi olan insan-ı kâmile ve diğer zâhir âlimlere de "baba" denilmeyecektir. Tahrif edilen dinlerden biri olan Hristiyanlıkta Hz. İsa'ya, papazlara ve Allah'a "baba" denilmektedir.⁵⁴ *"Yahudiler ve Hristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." dediler."*⁵⁵ *"Allah onların iddia ettiklerinden son derece uzak, çok yüce ve pek büyük bir yükseklikle yüksektir."*⁵⁶ âyetleriyle bu yanlış gördüğü tasavvuru reddetmektedir.

Öte yandan Alevi-Bektaşî geleneğinde tarikat pirlere ve önderlerine "baba" ve "dede" gibi unvanlar kullanıldığı bilinmektedir. Tasavvuftaki mürid ile müşhid münasebetinde müridin manevi doğumunun müşhid eliyle gerçekleşmesi hasebiyle her müşhid kendi müridinin manevi babası olarak konumlandırılmıştır. Şeyh İbrahim Halil, seyr ü sülûkte bâtnî yönden varlığı kabul edilen bu durumun zâhiren dillendirilmesini tarikat âdâbına uygun görmemiştir. Müellif, tâlibin seyr ü sülûkünde kabul edilen bu durumu manzumen şöyle dile getirmiştir:

⁵² Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 82.

⁵³ el-Ahzâb 33/40.

⁵⁴ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 84.

⁵⁵ el-Mâide 5/18.

⁵⁶ el-İsrâ 17/43.

Eb-i müşfik gibiyem âlemde kadrım kim bilir

*Her güne 'id olmuşam her şebbi kadrım kim bilir.*⁵⁷

Bu beyitte müellif, mâna âleminde şefkatli bir baba hüviyetine büründüğünü, ancak bu yüksek değerinin yalnızca ehli tarafından bilineceğini ifade eder. Her günü bayram hükmünde olan ve kadri yüksek gecelerine dair sırrın, zâhir ehli tarafından tam olarak anlaşılmadığını vurgular.

4. Yolculuk Âdâbı

Tasavvuf klasiklerinde sefer âdâbı başlığı altında müridin yolculuk âdâbına genişçe yer verilmiştir. Çünkü sefer tasavvufta bir eğitim metodudur. Seyahat etmek Hz. Muhammed'in sünnetlerindedir ve "seyahat edin sıhhat bulun"⁵⁸ gibi pek çok hadiste seyahat etmek tavsiye edilmiştir. İlk dönem sûfîlerinden Bîşr el-Hâfî (ö. 227/841) "Seyahat ediniz ki tertemiz olasınız. Su bile bir yerde kaldığında kokusu, rengi, tadı bozulur." diyerek seferi tavsiye etmekle kalmayıp bir zaruret ve lüzum olarak telakki etmiştir.⁵⁹

Ancak bu yolculuğun gezmek, memleket görmek ya da rızık temini gibi dünyevî maksatlarla yapılması sûfî adabına uygun görülmemiştir. Dervişler hac, cihat, sıla-i rahim, ilim tahsili, şeyhlerle görüşmek, mübarek yerleri ziyaret, tefekkür edip ibret almak, insanlardan rağbet görmemek için unutulmayı, gözden uzak olmayı tercih etmek, nefsin hile ve tuzaklarını ortaya çıkarmak, hoş giden alışkanlıklarından kurtulmak gibi nedenlerle sefere çıkmışlardır. Bu konuda Şibli (ö. 334/946) seferin asıl gayesini, kişinin huy ve tabiatlarının ortaya çıkması olarak izah etmiştir.⁶⁰

Hız Peygamber'in, Medine'de doğup yine orada vefat eden bir şahıs hakkında "*Keşke doğduğu yerden başka bir yerde vefat etseydi.*" buyurduğu; ardından da, kişi doğduğu yerden başka bir yerde vefat ettiğinde, doğum ve ölüm yeri arasındaki mesafenin ölçülerek bu mesafe kadar ecirle mükâfatlandırılacağını ifade ettiği rivayet edilmiştir.⁶¹ Bu rivayet, bir kimsenin sadece fiziksel olarak değil, mânevî olarak da yerleşik düzenden ayrılarak ilâhî rıza uğruna zahmetlere katlanmasının büyük bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır.

Tasavvufî yaklaşıma göre, nefsin alışkanlıklarından, aidiyetlerinden ve konfor alanından ayrılması, onun arınma sürecinin önemli bir parçasıdır. Bu tür ayrılıklar, nefis için acı verici olsa da, sırf Allah için katlanıldığında kişiyi yüksek mânevî mertebelere ulaştırabilir. Zira sûfîler, nefsin meyil gösterdiği her

⁵⁷ Soğukoğlu, *Kenzü's-şümûs*, 219.

⁵⁸ Aclûnî İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ* (Beka Yayıncılık, 2019), 1/445.

⁵⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 164.

⁶⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, 196; Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 160-161.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Cenaiz, 61. (no:1682)

şeyden uzaklaşmayı ve bu ayrılığı ilâhî yakınlığa vesile kılmayı, sülûk sürecinin temel ilkelerinden biri olarak kabul etmişlerdir.⁶²

Sûfîlerin temel olarak gördükleri ve zâhirî yolculukta da ulaşmak istedikleri bir amaç vardır ki bu da halktan Hakk'a seferdir. Nakşbendilikte "sefer der kadem" ilkesi olarak belirtilen bu yolculuk tâlibin kötü ahlaklardan güzel ahlaka, süfli sıfatlardan melekî sıfatlara sefer etmesidir. Hz. İbrahim'in "Ben Rabbime gidiyorum."⁶³ sözü bu meyanda değerlendirilmiştir.⁶⁴

Dervişler seyahat ederken de belli kurallara dikkat etmişlerdir. Sefer esnasında grup halinde yürürken en zayıf en yavaş yürüyen esas alınmıştır. En şefkatli olan hizmet etme görevini üstlenmiştir. Sûfîlerin buldukları yerde namaz vakti girdiyse namaz kılmadan yola devam etmedikleri belirtilmiştir.⁶⁵

Tâlibin her halinde olduğu gibi yürürken de murakabe halinde ve uyanık yürümesi gerekmektedir. Bâyezid-i Bistâmî murakabesiz yürümeyi gaflet alameti görmüştür. Tâlibin gönlünün sağa sola kaymaması için yürürken başını önüne eğip hiçbir yöne bakmaması gerekmektedir. Bu durum Nakşbendiye tarikatının temel prensiplerinden biri olan "nazar ber-kadem" ilkesiyle örtüşmektedir. Tâlibin toplulukla beraber yürürken önlerine geçmemesi, topluluktan geri de kalmaması lazım geldiği ifade edilmiştir. Zira topluluktan geride yürümesi, tevazu sahibi sayılmasına neden olabilmektedir. Sûfîlere göre tevâzuyu ızhar etme kibrin ta kendisidir.⁶⁶

Tâlib, mürşidiyle beraber yolculuk yapacaksa riayet etmesi gereken kurallar daha da önem kazanır. Mürşidle beraber yolculuk yapan ya da yürümek durumunda kalan tâlibin uyması gereken ilk ve en temel kuralı, mümkün mertebe sessiz kalmak ve gereksiz konuşmalardan kaçınmaktır.⁶⁷

"*Ey iman edenler! Allah ve Resulünün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının*"⁶⁸ ayetinde geçen "*Allah Resulünün önüne geçmeyin*" uyarısı İslamî gelenekte hem zahirî hem de manevî boyutlarda ele alınmıştır. Tasavvufî gelenekte bu ifade daha geniş bir anlamda yorumlanmıştır. Bu bağlamda, "Resûlullah'ın önüne geçmeyin" emri, yalnızca fiziki davranışlara dair bir uyarı değil, aynı zamanda mânevî terbiyede nefsin öne çıkmasına, heva ve hevesle hareket edilmesine karşı bir ikaz olarak değerlendirilmiştir. Sûfî düşüncede bu türden davranışlar, mânevî yolculukta edep dışı kabul edilmekte ve tâlibin, hakikate ulaşma sürecinde mürşid rehberliğine mutlak bir teslimiyetle

⁶² Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 159.

⁶³ es-Saffat 37/99.

⁶⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar neşriyat, 1994), 274.

⁶⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 196.

⁶⁶ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 499.

⁶⁷ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 62.

⁶⁸ el-Hucurât 49/1.

bağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlayış, tasavvufun merkezine yerleşmiş olan edep ilkesinin bir yansımasıdır.

Sühreverdî, sûfilerin ilgili âyeti “Allah Resûlü’nün önünden yürümeyin” şeklinde de tefsir ettiklerini nakletmiştir. Sahabeden Ebu’d-Derdâ (32/652); bir keresinde Hz. Ebu Bekir’in önünden yürüdüğünü ve Resulullah’ın “*Dikkat et dünya ve ahirette senden daha hayırlı birisinin önünden yürüyorsun.*”⁶⁹ şeklinde kendisini ikaz ettiğini rivayet etmiştir.⁷⁰ Bu yorumlar, zahirde bir edep tavsiyesinden ibaret görünse de, bâtinî anlamda müridin, mürşidinin önüne geçmemesi; düşünce, söz ve fiillerde onun terbiyesini ve yönlendirmesini beklemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlayış, tasavvufî terbiyede mürid-mürşid ilişkisinin merkezinde yer alan teslimiyet ve edeple doğrudan ilişkilidir.

Tasavvuf terbiyesinde müridin mürşidine olan hürmeti ve edebi, her türlü davranışında kendini göstermelidir. Müellif, bu hususta mürşidin arkasından yürünmesi gerektiğinden bahsetmemekle beraber mürşid tarafından önden yürümesi emredilen müridin, bu emre itaat etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dahası, uygun olmayan ortamlarda müridin, şeyhi ile arkadaş gibi bir tavır sergileyerek yürümesi ve bu esnada edebi ve hürmeti kalben muhafaza etmesi gerektiği de belirtilmiştir.⁷¹ Müellifin bu görüşlerinde yaşadığı dönemin şeyh, tekke ve zaviyelere ilişkin yasakların etkin olduğu görülmektedir.

Şeyhle yolculuk yaparken ya da şeyhin huzurunda tesbih çekilmez. Ancak sürekli kalbi zikir ile meşgul olan sâlik, mürşid konuşmadığı zaman lafza-ı Celal çekebilir. Sürekli zikir halinde bir derviş değilse mürşidin yanında kalbî zikir yapması bile edepten değildir. Zira tâlib, mürşidin huzurunda olduğu her anı feyiz almak için bir ganimet bilmelidir.⁷² Bu yaklaşımlar tasavvufun kendine özgü âdâb anlayışını yansıtmaktadır.

Şeyh İbrahim Halil, tâlibin, şeyhinin sürekli kullandığı yolu kullanmaması gerektiğini söyleyerek şeyhini yolda gördüğünde göstermesi gereken edebi şu şekilde izah etmiştir: Yolda şeyhini görürse yolunu değiştirmeli, değiştiremez ise edeple mürşidin selam vermesini beklemelidir. Mürşid selam vermezse bunda da bir hikmet olduğunu düşünmelidir. Mürşid, emir vermedikçe ya da soru sormadıkça tâlib selam vermeye kalkmamalıdır.⁷³

⁶⁹ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mucemü'l-kebîr, thk.Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetu ibn Teymiyye, ts.)12/119.

⁷⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 506.

⁷¹ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 62.

⁷² Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 63.

⁷³ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 62-63.

Günlük hayatta edep ve fazilet sayılan selam vermek ya da zikir yapmak gibi davranışlar, tasavvufî edebî hassas dengesi içinde farklı bir şekilde yorumlanabilmektedir. Bu bağlamda, müşid ile kurulan muhataplıkta, sıradan görgü kurallarının bile, tasavvufun edep anlayışına göre yeniden değerlendirildiği ve bu davranışların bazen bî-edep olarak nitelendirilebildiği görülmektedir. Tasavvuf terbiyesi, müridin her hal ve hareketini, müşidinin huzurundaki derin anlam ve hikmetleri gözeterik düzenlemesini esas almaktadır.

5. Müşide İkrâmın Âdâbı

Tasavvuf âdâbında, müşid ile olan ilişkide her hal ve performansın belirgin bir nezaket ve hürmet çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda, müşide ikram konusu da detaylı edepler içermektedir. Tâlibin müşidini, davet durumunda dikkat edilmesi gereken hususlar, sadece sofrâ düzeniyle sınırlandırılmayıp, daha geniş ahlak ve davranış çerçevesini içerir. Bu kurallar, sadece zahîrî bir ritüel değil, aynı zamanda tâlibin gönül dünyasında bir disiplin oluşturma gayesi taşır.

Müşide ikram edilen yemeğin mahiyeti ve hazırlanışındaki incelik, manevî edep ile doğrudan bağlantılıdır. Şeyh İbrahim Halil, müşidini davet eden tâlibin, yemeğin hazırlanmasında dikkat etmesi gereken ilk kurallar arasında, yemeğin abdestsiz ya da sâlih olmayan bir kimse tarafından yapılmaması olduğunu özellikle vurgulamıştır. Sadece müşide ikram edilen yemeğin değil, dervişlerin de günlük hayatta tüketecekleri yiyeceklerin hazırlanmasına manevî açıdan dikkat etmeleri gerekmektedir. Şeyh, dervişlerin bilmediği kişilerin ya da gaflet ehlinin yemeğini yemesini uygun görmemiştir.⁷⁴ Bu ifadelerden tasavvufta sadece yemeğin fiziki temizliğinin değil, aynı zamanda manevî temizliğinin de önemsendiği anlaşılmıştır.

Konuyla ilgili Kuşeyrî'nin aktardığı hadise şöyledir; Cüneyd (ö. 297/909), Hâris Muhasibî'yi (ö. 243/857) evine yemeğe davet etmiş ve düğünü olan komşudan gelen yemeği kendisine ikram etmiştir. Ancak Muhasibî yemeği yememiştir. Başka bir gün Cüneyd'in ikram ettiği kuru ekmeği yiyerek kendisine böyle ikramlar yapılmasını istemiştir. Bu rivayeti aktaran Kuşeyrî, düğünlerde oyun ve eğlence olduğu için sûfilerin düğün yemeği yemeyi takvaya uygun görmediklerini ifade etmiştir.⁷⁵ Sûfilerin bu duyarlılığı yemeğin manevî temizliğini çok önemsediklerini göstermektedir. Bu tür örnekler sûfilerin her ayrıntıda nefsin arzu ve isteklerinden uzak durduklarını ve Allah'a yönelik yüksek bir edep anlayışına sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

⁷⁴ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 63.

⁷⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 105.

Mürşidle beraber sofraya oturan tâlibin uyması gereken kurallar da oldukça ayrıntılıdır. Bu kuralların amacı mürşide karşı edebi sağlamak ve onun huzurunda bulunmanın manevi değerini fark etmektir. Öncelikle tâlib, şeyh izin vermeden yemeğe başlamamalıdır. Ancak şeyh kendisinden önce yemeğe başlamasını emrederse emre itaat etmelidir. Şeyh yemekten elini çekmediği sürece tâlib de çekmemelidir. Ne hızlı ne de yavaş olmamak şartıyla edepli bir şekilde yemek yemelidir. Şeyhi tâlibe yemeğe devam etmesini söylese, doymuş olsa bile itiraz etmeyerek yemeğe devam etmelidir. Zira kâmillerin yanında yenen yemek cennet lokması sayılmıştır. Huzur üzere yenen yemek huzur, gafletle yenen yemeğin gaflet getireceği beyan edilmiştir.⁷⁶ Sofrada “az yediniz ya da şunu da yiğün” gibi tekliflerde bulunulması tasavvufî âdâba aykırıdır. Aynı zamanda şeyhin önüne ya da başkasının önüne yemek koymak da uygun değildir. Bu, yemekteki saygı ve tevazu anlayışıyla çalışmaktadır. Şeyh bir şey istediğinde yok demek edebe muğâyir görülmüştür. İstenen şey yoksa sükût edilmeli, tedarik edilebilecek bir şeyse temin edilmeye çalışılmalıdır.⁷⁷

Yemek hizmeti esnasında kısık sesle ve az konuşmaya dikkat edilmelidir. Sofrada şeyhe gösterilen edebi ilk dönem sûflerinden Abdullah bin Mübarek (ö. 181/797) “Hizmetteki edep hizmetten daha yücedir.” şeklinde özetlemiştir.⁷⁸

Bahsedilen edep kurallarından da anlaşılıyor ki, şeyh ile aynı sofrada yemek yerken uyulması gereken edep, normal bir misafire gösterilen edepten oldukça farklılık arz etmektedir. Misafire hürmet amaçlı gösterilen bir davranış şeyhe gösterildiğinde su-i edep sayılabilmektedir.

SONUÇ

Şeyh İbrahim Halil'in eserlerinde mürid mürşid ilişkisine dair derinlemesine bilgi verdiği görülmektedir. Tasavvuf yolunda mürid ile mürşid arasındaki ilişki, derin bir bağlılık, muhabbet ve rehberliğe dayanır. Mürid, iradesini mürşidine teslim ederken, mürşid ona seyr ü sülûkunda rehberlik eder ve ilahi hakikate ulaşmasına yardımcı olur. Bu ilişki, mürşidin müride gösterdiği edeple ve müridin teslimiyetiyle güçlenir.

Mürşid, yol gösteren rehber olmasının yanı sıra tâlibin mücahede sürecinde de yol arkadaşıdır. Mürşidin rehberliğinden sonuç alınması, müridin teslimiyet, itaat ve edebe uymasına bağlıdır.

Şeyh İbrahim Halil, mürid-mürşid ilişkisinin yalnızca manevi bir yolculuk olmadığını hem bireysel hem toplumsal yönü olan ahlaki bir inşa süreci olduğuna vurgu yapmaktadır. Zâhirî ve bâtinî edep üzerinde

⁷⁶ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 60.

⁷⁷ Soğukoğlu, *Hulâsatü'l-Âdâb*, 61.

⁷⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 344.

durması tâlibin hem iç hem dış disiplininin birlikte olması gerektiğini göstermektedir. Bu durum tâlibin şeyhine sadece zâhirden değil, kalben de teslimiyet göstermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mürşidin peygamber mirasını taşıyan postnişin olarak görülmesi, onun sorumluluğunu artırırken, müridin de itaat ve teslimiyetini arttırmaktadır. Mürid, mürşidinin rehberliğini ve verdiği öğütleri kabul ederek bu yolda ilerler ve manevi olgunluğa erişir. Her ne kadar zorluklar ve imtihanlarla dolu olsa da, müridin sabrı ve teslimiyeti, onu hakikate ulaştıracak en önemli unsurlardır. Tevazu ve teslimiyet, müridin manevi gelişiminin anahtarıdır.

Bu çalışmada mürid-mürşid ilişkisinde dikkat edilmesi gereken; “mürşidi ziyaret âdâbı, mürşidle sohbet, görüşme, yolculuk âdâbı, mürşide ikramda bulunma gibi âdâba ilişkin temel hususlar üzerinde durulmuştur.

Tasavvufta vurgulanan değerlerin günümüz bireysel ve toplumsal hayatında yol gösterici bir role sahip olduğu düşünüldüğünde Şeyh İbrahim Halil’in görüşleri ahlaki sorumluluk bağlamında yeniden düşünmek için bir imkân sunmaktadır. Mürid-mürşid ilişkisi geçmiş tasavvufi tecrübe ve birikimin ötesinde günümüz insanının manevî arayışına da ışık tutacak anlam derinliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. çev.: Mustafa Genç, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Ebû Tâlib el-Mekkî. *Kûtü'l Kulûb (Kalplerin Azığı)*. trc. Muharram Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Göksu Sandıklı, Fatma. Son Dönem Nakşî Şeyhlerinden İbrahim Halil Soğukoğlu'nun Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Gürer Betül. *İbn Atâ Tefsiri*. İstanbul: H Yayınları, 2018.
- Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûp Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Cenaiz, 61. (no:1682).
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kâşânî, İzzeddin. *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye*, çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba, 2010.
- Kâşîfî, Hüseyin b. Ali. *Reşehâtu aynı'l-hayât fî menâkibi meşâyihî't-tarîkati'n-Nakşebendiyye ve âdâbihimi'n-nebeviyye ve esrâihimi'r-Rabbâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim. *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Mustafa Rasim Efendi *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Rûmî, Mevlânâ Celaleddin. *Mesnevî*. haz. Firdevs Tunalı, Ankara: Panama Yayıncılık, ts.
- Serrâc, Ebu Nasr Tûsî. *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, haz. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Soğukoğlu, İbrahim Halil. *Divan-ı Kenzü'ş-Şümûs*, çev. transkripsiyon Süleyman Göksu, haz. Mehmet Davut Göksu. İstanbul: Başer Matbaacılık, 2001.
- Soğukoğlu, İbrahim Halil. *Hulâsatü'l-âdâb fî reddi's-serâb*. İstanbul: İstikamet Yayınları, 1987.
- Soğukoğlu, Fehmi. "Soğukoğlu, İbrahim Halil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019, EK 2 / 518-519.
- Soğukoğlu, Fehmi. "İbrahim Halil Efendi'nin Gaziantep/İslahiye'deki Dinî Hayata Katkısı", *Gaziantep'te Dini Hayat*. ed. Erol Erkan vd. Gaziantep: Gazi Kültür A.Ş., 2017.
- Soğukoğlu Fehmi. "İbrahim Halil Efendi ve Mürit Haraketinin Milli Mücadeleye Katkısı", *Güney Bölgesi Milli Mücadele Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer. *Avârifü'l-meârif (Tasavvufun Esasları)*. Haz. H. Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İstanbul: 1990.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Kahire: Mektebetu ibn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'ş-şajîr*, thk. Tefik b. Abdullah b. Mes'ud El-hac Ez-zentâni, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Altınoluk yayınları, ts.